

СУДАРЕНКО О. В.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Державний торговельно-економічний
університет)

УДК 347:73

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.30>**ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО
ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

Стаття присвячена дослідженню повноважень Ради бізнес-омбудсмена як суб'єкта позасудового розгляду скарг суб'єктів господарювання (підконтрольних суб'єктів) на дії, бездіяльність та рішення органів державного фінансового контролю. Наголошується, що Рада бізнес-омбудсмена виступає суб'єктом державного фінансового контролю, який бере участь на п'ятій стадії державного фінансового контролю – стадії оскарження рішень та дій органів державного фінансового контролю. Встановлено, що до суб'єктів, дії та бездіяльність, рішення яких оскаржувались у Раді бізнес-омбудсмена належать суб'єкти загальної та спеціальної компетенції у сфері державного фінансового контролю, зокрема, парламент, уряд, податкові органи, державні регулятори у сфері обігу публічних коштів тощо. Встановлено, що предметом оскарження були питання у сфері справляння податків та інших обов'язкових платежів до публічних фондів коштів, валютного нагляду та регулювання, у сфері публічних закупівель, фінансування та грантів.

Зроблено висновок, що вступаючи у зазначені правовідносини Рада бізнес-омбудсмена може виступати, по-перше, безпосередньо суб'єктом розгляду скарги – медіатором; по-друге, залучатися під час адміністративного оскарження в органах державної влади як представник скаржника. Наголошується, що Рада бізнес-омбудсмена не позбавлена права провести за власною ініціативою розгляд справи щодо порушень інтересів платників обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учасників процедур публічних закупівель, якщо їй стало відомо про такі порушення. Отже, вона виступає ініціатором такого розгляду. Рада-бізнес омбудсмена з метою попередження подання скарг на діяльність органів державного фінансового контролю та їх зменшення використовує превентивні форми. Визначено превентивні форми діяльності Ради-бізнес омбудсмена у сфері державного фінансового контролю: проведення власних розглядів, проведення вебінарів і зустрічей; видання брошур; організація комунікаційних платформ з органами державного фінансового контролю тощо. За майже вісім років своєї діяльності в Україні зазначена інституція впровадила в нашої державі правові інструменти альтернативного позасудового розгляду та вирішення спорів, які виникають між суб'єктами фінансового контролю, які характерні для європейських держав.

Ключові слова: Рада бізнес-омбудсмена, державний фінансовий контроль, оскарження, податкові перевірки, етапи розгляду скарги, досудове врегулювання спорів.

Sudarenko O. V. Activities of the business ombudsman council in the sphere of state financial control

The article is devoted to the study of the powers of the Business Ombudsman Council as a subject of out-of-court review of complaints by business entities (controlled entities) on the actions, inactions and decisions of the state financial control bodies. It is emphasized that the Council of the Business Ombudsman acts as a subject of the state financial control, which participates in the fifth stage of state financial control – the stage of appealing the decisions and actions of state financial control bodies. It was established that the subjects, actions and inactions whose decisions were challenged in the Council of the Business Ombudsman include subjects of general and special competence in the field of state financial control, in particular, the parliament, the government, tax authorities, state regulators in the field of circulation of public funds etc. It was established that the subject of the appeal was issues in the field of payment of taxes and other mandatory payments to public funds, currency supervision and regulation, in the field of public procurement, financing and grants.

It was concluded that entering into the specified legal relationship, the Business Ombudsman Council can act, firstly, directly as the subject of the complaint review – a mediator; secondly, to be involved during an administrative appeal in state authorities as a representative of the complainant. It is emphasized that the Council of the Business Ombudsman is not deprived of the right to conduct, on its own initiative, a review of the case regarding violations of the interests of payers of mandatory payments to public funds and/or participants in public procurement procedures, if it becomes aware of such violations. Therefore, she acts as the initiator of such consideration. The business council of the ombudsman uses preventive forms in order to prevent the filing of complaints about the activities of state financial control bodies and to reduce them. Preventive forms of activity of the Ombudsman's Business Council in the field of state financial control have been defined: conducting own investigations, holding webinars and meetings; publication of brochures; organization of communication platforms with state financial control bodies, etc. For almost eight years of its activity in Ukraine, the mentioned institution introduced in our country legal instruments of alternative out-of-court proceedings and resolution of disputes that arise between subjects of financial control, which are characteristic of European states.

Key words: *Council of the Business Ombudsman, state financial control, appeal, tax audits, stages of complaint consideration, pre-trial settlement of disputes.*

Вступ. З 2015 року в Україні з'явився новий суб'єкт позасудового розгляду скарг суб'єктів господарювання на діяння органів державної влади та місцевої влади – Рада бізнес-омбудсмена. За майже вісім років своєї діяльності в Україні зазначена інституція впровадила в нашій державі правові інструменти альтернативного позасудового розгляду та вирішення спорів, які виникають між суб'єктами фінансового контролю, які характерні для європейських держав. До суб'єктів, дії та бездіяльність, рішення яких оскаржувались у Раді бізнес-омбудсмена належать суб'єкти загальної та спеціальної компетенції у сфері державного фінансового контролю, зокрема, парламент, уряд, податкові органи, державні регулятори у сфері обігу публічних коштів тощо. Якщо ж звернути увагу на предмет оскарження, то це питання у сфері справляння податків та інших обов'язкових платежів до публічних фондів коштів, валютного нагляду та регулювання, у сфері публічних закупівель, фінансування та грантів. Отже, Рада бізнес-омбудсмена як постійно діючий консультативно-дорадчий орган Уряду України забезпечує впровадження в життя принципу «in dubio pro tributario» (принцип вирішення конфлікту на користь суб'єкта господарювання), чим сприяє відновленню правопорядку, забезпечує відновлення поваги до органів державного фінансового контролю та реалізує мету фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти роботи Ради бізнес-омбудсмена як суб'єкта державного фінансового контролю висвітлені у роботах Т. Бруцької [1], Т. Коляди [2], Н. Мурашкіної [3], О. Сударенко [4], М. Шкурата [3] та інших. В роботах зазначених науковців основний акцент робиться на загальних проблемах незахищеності платників податків та статистичних даних, що стосуються ефективності роботи Ради бізнес-омбудсмена. Проте, державний фінансовий контроль не обмежується сферою контролю за справлянням податків, тому дослідження призначення Ради бізнес-омбудсмена у сфері захисту прав суб'єктів підприємництва під час здійснення державного фінансового контролю є на часі.

Постановка завдання. Метою є визначення правових засад участі Ради бізнес-омбудсмена у сфері державного фінансового контролю, визначення стадії державного фінансового контролю учасником якої є Рада бізнес-омбудсмена, а також форм участі у зазначених правовідносинах.

Результати дослідження. 3 травня 2015 року Рада бізнес-омбудсмена (далі – РБО) офіційно розпочала свою роботу шляхом прийняття скарг суб'єктів господарювання на органи державної влади, отже органи державного фінансового контролю, у разі порушення їхніх законних інтересів. Наукою фінансового права визначено, що «процес фінансового контролю потрібно розглядати не просто як сукупність, а як систему впорядкованих дій, що мають такі стадії: планування і підготовка до проведення контрольних заходів; встановлення фактичних обставин справи та узагальнення результатів контролю; підготовка та прийняття рішення за результатами проведеного фінансового контролю; перевірка виконання прийнятого за його результатами рішення; оскарження рішень та дій контролюючих органів; проведення повторного контролю» [5, с. 117]. Отже, РБО є суб'єктом п'ятої стадії державного фінансового контролю – стадії оскарження рішень та дій органів державного фінансового контролю.

Водночас, така стадія як оскарження рішень та дій органів державного фінансового контролю як і будь-яка стадія процесу має свої етапи, строки, правові форми, які приймаються на кожному з етапів процесу оскарження. Стадія оскарження рішень, дій та бездіяльності у РБО, на нашу думку, включає чотири етапи.

Суб'єкт господарювання як платник обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учасник процедури публічних закупівель може звернутися до РБО у разі, якщо у нього виникла проблема в наслідок протиправних дій чи бездіяльності органів державного фінансового контролю і він не в змозі вирішити її самостійно. З самого початку роботи зазначеної інституції існувало декілька способів реалізації права на безоплатне подання скарги суб'єктом господарювання шляхом: подання онлайн скарги через веб-сайт РБО, надсилання скарги на електронну пошту РБО або надсилання скарги на поштову адресу організації. Враховуючи реалії сьогодення, з 03.03.2023 згідно із змінами до Регламенту ради бізнес-омбудсмена, передбачена можливість реалізації права на оскарження лише шляхом «подання скарги в електронному форматі на офіційному веб-сайті Ради» [6; 7].

Водночас, реалізувати зазначене право платник обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учасник публічних закупівель має можливість дотримуючись відповідних умов, які встановлюють обмеження за часом, у просторі та за колом осіб [9, с. 17]. Так, щодо часових обмежень стосовно подання скарги до РБО суттєвим є наявність строку давності для подачі скарги – не пізніше одного року з моменту вчинення оскаржуваного діяння, враховуючи останній випадок, якщо таке діяння мало місце неодноразово [6, пп. 6.2.1]. Подати скаргу можна лише на протиправні дії або бездіяльність органів державної та місцевої влади України та державні/підконтрольні Україні компанії, отже повноваження РБО поширюються лише на територію України. Щодо обмеження за колом осіб при реалізації права на подання скарги до РБО, то не підлягають розглядові: скарги на судові або арбітражні чи інші подібні рішення; скарги, прийняті до судового провадження або арбітражного розгляду; скарги, в яких обома сторонами є суб'єкти підприємництва; у разі, якщо не реалізоване право на адміністративне оскарження [6, пп. 6.1.3]. Для забезпечення можливості реалізації права

на звернення зі скаргою до РБО платник обов'язкових платежів до публічних фондів та/або як суб'єкт процедури публічних закупівель зобов'язаний розпочати процедуру адміністративного оскарження дій або бездіяльності контролюючих органів. Тобто, спочатку скарга подається до органу державної влади вищого рівня, і тільки після цього можливе звернення до РБО.

Отже, на першому етапі РБО вирішує питання щодо можливості взяття до розгляду відповідної скарги платника обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учасника процедур публічних закупівель. При цьому враховується чи дотримано відповідних умов, які встановлюють обмеження за часом, простором та колом осіб (попереднє оцінення скарги). Щодо правової форми, яку може бути прийнято за результатами попереднього оцінення скарги, то це одне із рішень: про прийняття скарги до розгляду (у разі, якщо скарга відповідає вимогам за колом, часом та простором, а також порядку щодо її оформлення); про залишення скарги без руху (у разі потреби доопрацювання пакету документів суб'єктом господарювання. В такому випадку скаржнику надається розумний час на доопрацювання); про відхилення скарги (у разі, якщо скарга не відповідає вимогам за колом осіб, часу та простору). Відповідне рішення повинно бути прийнято протягом 10 робочих днів з дати реєстрації скарги.

Другим етапом є безпосередньо розгляд скарги. На цьому етапі РБО вивчає обставини справи. З метою забезпечення всебічного та повного розгляду скарги РБО має право подавати запити та отримувати інформацію, документи та інші відомості, які засвідчують фактичні обставини справи, опитувати свідка, залучати експертів. Зазначені документи та інформацію РБО має право отримувати як від учасників спірних правовідносин, так і від інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема, від органу державної влади вищого рівня. На даному етапі РБО вживає заходів щодо мирового врегулювання питання, що є предметом спору. Максимальний строк для розгляду справи РБО – 90 календарних днів, але, за загальним правилом, питання вирішуються швидше. Водночас, як виняток, може бути прийнято рішення про подовження строку розгляду скарги. За результатом розгляду скарги РБО приймає одне з рішень: визнати скаргу обґрунтованою або значною мірою обґрунтованою та надати рекомендації відповідному органу щодо шляхів реагування (отже, недопущення таких порушень у майбутньому); передати скаргу відповідному органу державної влади чи органу місцевого самоврядування з вимогою про проведення додаткового розгляду справи; відхилити скаргу як необґрунтовану або значною мірою не обґрунтовану; закінчити розгляд скарги у зв'язку із успішним вирішенням питання, що є предметом розгляду. Прийняття скарги РБО до розгляду не позбавляє її права прийняти рішення про припинення розгляду. Таке рішення може бути прийняте у випадку якщо «обставини, які є предметом скарги, більше не існують або не є актуальними», «скаржник не співпрацює з РБО», або «питання було вирішено іншим шляхом».

На третьому етапі РБО провадить моніторинг виконання рекомендацій органами державного фінансового контролю. Моніторинг за виконанням рекомендацій не припиняється до їх виконання або втрати ними актуальності. Отже, РБО не має часових обмежень, щодо моніторингу виконання наданих нею рекомендацій. РБО в своїх річних звітах зазначає: загальну кількість наданих рекомендацій; кількість рекомендацій, які перебувають в процесі виконання; кількість виконаних рекомендацій; кількість рекомендацій, які більше не є актуальними та кількість рекомендацій виконання яких не було розпочато. Під час моніторингу РБО відслідковує системні проблеми. У разі виявлення системних проблем пропонується внести зміни до чинного законодавства з метою їх усунення.

На четвертому етапі – звітування, РБО повідомляє громадськість про результати розгляду скарг шляхом складання та розміщення кварталних, річних та системних звітів на офіційному сайті, в соціальних мережах та засобах масової інформації, дотримуючись правил конфіденційності.

Водночас, РБО не позбавлена права провести за власною ініціативою розгляд справи щодо порушень інтересів платників обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учас-

ників процедур публічних закупівель, якщо їй стало відомо про такі порушення з будь-якого джерела, включаючи і засоби масової інформації [6, пп. 6.1.2]. Як приклад, до системних проблем можна віднести блокування податкових накладних [9].

РБО виступає як дорадчий орган. У разі невиконання її рекомендацій органами державного фінансового контролю, Рада не має вагомих важелів впливу на порушників прав та свобод суб'єктів господарювання. Отже, платник обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учасник процедури публічних закупівель змушений буде звернутися до суду. У 2018 році дослідником РБО в Україні було повідомлено, що тільки 3 % справ, які раніше розглядала Рада, у результаті вирішуються судами на користь контролюючих органів [10].

Серед суб'єктів державної влади, на які до РБО подана найбільша кількість скарг, зазвичай лідируючу позицію займають Державна податкова служба та Державна митна служба. Аналізуючи статистику того, на які органи державної влади подається найбільша кількість скарг та предмет цих скарг, можна зробити висновок, що найбільше скарг виникає у сфері сплати податків та зборів, до трійки найбільш проблемних питань належать питання щодо податкових перевірок [11]. Проте, ст. 56 Податкового кодексу України, не містить жодної згадки про право платників податків оскаржити рішення податкового органу до Ради бізнес-омбудсмена [4, с. 143; 12]. Про відповідне право платника податків визначено в наказі Міністерства фінансів України від 21.10.2015 № 916 «Про затвердження Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду контролюючими органами» [13]. На нашу думку, право платників податків оскаржити рішення податкового органу до РБО має бути закріплено на рівні норми в Податковому кодексі України. Це сприятиме серйознішому та відповідальнішому ставленню Державної податкової служби до рекомендацій РБО та надасть платникам податків відчуття більшої захищеності від порушення їх прав та законних інтересів. Що в подальшому може позитивно вплинути на розвиток бізнесу та рівень інвестицій в Україні.

Принагідно слід зазначити, що подавши скаргу до контролюючого органу, суб'єкт підприємства, зокрема платник податків, має право у скарзі порушити питання щодо залучення до розгляду такої скарги представників РБО. Отже, участь РБО як суб'єкта досудового врегулювання спорів можлива і до факту подання скарги до зазначеної інституції. В такому випадку Рада бізнес-омбудсмена використовує таку форму захисту як представництво інтересів підконтрольних суб'єктів у органах державного фінансового контролю.

Крім безпосередньої участі в комісіях по розгляду скарг в органах державної влади під час процедури адміністративного оскарження РБО вишукує нові форми співпраці з органами державного фінансового контролю з метою зменшення скарг на їх діяльність. Отже, можна визначити, що РБО використовує превентивні форми діяльності РБО у сфері фінансового контролю. Превентивними формами діяльності РБО у сфері державного фінансового контролю також є: проведення вебінарів і зустрічей; видання брошур; організація комунікаційних платформ з іншими органами державного фінансового контролю тощо.

Так, у березні 2022, в наслідок повномасштабного вторгнення рф на територію України, Радою бізнес-омбудсмена було впроваджено хелплайн – лінію підтримки суб'єктів підприємства щодо вирішення питань: розширення переліку товарів критичного імпорту; взаємодії з Державною податковою службою України; бронювання критично важливих працівників; транскордонної логістики та перетину кордону; релокації бізнесу в межах держави та за кордон [15]. Суб'єкт підприємства отримував зв'язок з інспектором РБО не пізніше 48 годин з моменту звернення. Зазначена лінія проіснувала. Протягом 8 місяців свого існування через хелплайн до РБО звернувся 778 суб'єкт підприємства, з них 446 успішно опрацьовано [11].

Позитивні результати в діяльності хелплайну дали можливість РБО запровадити і інші сучасні можливості спілкування з суб'єктами підприємства, а саме запрацював Телеграм-чат (де можна поставити запитання, щодо процедури подачі і розгляду скарг, дізнатися поточний статус скарги, залишити запит відповідальному інспектору тощо) [7], а також

з 17.02.2023 на порталі Дія.Бізнес було запущено новий інформаційний розділ «Допомога від Ради бізнес-омбудсмена» [15]. Отже процес оскарження діджиталізовано.

Ще однією із превентивних форм діяльності РБО у сфері державного фінансового контролю є діяльність комунікаційних платформ. У 2022 році при кожному головному управлінні державної податкової служби, які створені і діють на рівні областей та м. Києва, а також міжрегіональних управліннях Державної податкової служби по роботі з великими платниками податків (їх п'ять: північне, південне, східне, західне, центральне) й центральному апараті Державної податкової служби України було створено комунікаційні податкові платформи, до складу яких входять представники РБО [16]. Учасники заходу розглядали проблемні питання, з якими платники звертались до Ради бізнес-омбудсмена, а саме: прикладні питання у частині зупинки реєстрації податкових накладних, відшкодування ПДВ, повернення завищених грошових зобов'язань в наслідок оскарження результатів податкових перевірок, особливостей розгляду скарг платників, виконання рішень суду стосовно реєстрації податкових накладних/розрахунків коригування тощо. Фахівці Державної податкової служби надали відповіді та консультації щодо нагальних питань, наведених у зверненнях платників [17].

У рамках дії Комунікаційної податкової платформи «Керівництво для МСП», яка була започаткована у 2020 р. Європейським банком реконструкції та розвитку, щоквартально публікуються матеріали для підтримки українських суб'єктів малого та середнього підприємства. РБО співпрацює з даною ініціативою. Так, на березень 2023 вийшло 2 номери (листопад 2022 та січень 2023) Вісника щодо юридичних та регуляторних питань для малих і середніх підприємств з порадами інспекторів РБО для суб'єктів малого та середнього підприємства [11; 18; 19].

Якщо казати про вебінари як превентивну форму діяльності РБО у сфері державного фінансового контролю, то Державна податкова служба України спільно з РБО започаткували та провели 2 он-лайн заходи – вебінари для бізнесу з актуальних питань оподаткування. Після проведення вебінарів відбуваються зустрічі представників Державної податкової служби України та РБО, на яких обговорюються напрями подальшої взаємодії у вирішенні питань щодо оподаткування, з якими платники податків звертаються до РБО [20].

Висновки. Рада бізнес-омбудсмена як суб'єкт позасудового розгляду скарг суб'єктів господарювання на діяння органів державної влади та місцевої влади виступає суб'єктом державного фінансового контролю, оскільки є суб'єктом п'ятої стадії державного фінансового контролю – стадії оскарження рішень та дій органів державного фінансового контролю. Вступаючи у зазначені правовідносини Рада бізнес-омбудсмена може виступати, по-перше, безпосередньо суб'єктом розгляду такої скарги – медіатором; по-друге, залучатися під час адміністративного оскарження в органах державної влади як представник скаржника. Рада бізнес-омбудсмена не позбавлена права провести за власною ініціативою розгляд справи щодо порушень інтересів платників обов'язкових платежів до публічних фондів та/або учасників процедур публічних закупівель, якщо їй стало відомо про такі порушення з будь-якого джерела, включаючи і засоби масової інформації. Тобто вона виступає ініціатором такого розгляду. Рада-бізнес омбудсмена з метою попередження подання скарг на діяльність органами державного фінансового контролю та їх зменшення використовує превентивні форми. Превентивними формами діяльності Ради-бізнес омбудсмена у сфері державного фінансового контролю є: проведення власних розглядів, проведення вебінарів і зустрічей; видання брошур; організація комунікаційних платформ з органами державного фінансового контролю тощо.

Список використаних джерел:

1. Бруцька Т. Діяльність Ради бізнес-омбудсмена як засіб правового захисту суб'єктів господарювання. *Літописець. Випуск 16: Збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)»* (м. Житомир, 9 грудня 2020 року).

- Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. 283 с. С. 33–37. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32400/1/збірник%20Літописець%2016.pdf>
2. Коляда Т.А. Інститут бізнес-омбудсмена як засіб захисту господарської діяльності: світовий досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, 17-19 березня 2021. Ч. 1. Львів, ЛНАУ. 2021. С. 71–73. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jsrui/bitstream/123456789/1989/1/ЛНАУ%20кафедра%20обліку%20та%20податкування%20%20Матеріали%20%20конференції%20Частина%201.pdf>
3. Шкурат М.Є. Мурашкіна Н.О. Аналіз ефективності діяльності ради бізнес-омбудсмена в Україні як каталізатора ефективного діалогу українського підприємництва та державних структур. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3. С. 180–191. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/1679>
4. Сударенко О.В. Право платників податків на оскарження бездіяльності податкових органів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 134–148.
5. Касьяненко Л.М. Правове регулювання фінансово-контрольних правовідносин. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 4 (40). С. 115–119. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/32564/1/VPSP2018-4_115-119.pdf
6. Регламент Ради бізнес-омбудсмена: затверджений Протоколом №1 засідання Наглядової ради Ради бізнес-омбудсмена від 18.05.2015 із змінами і доповненнями. (дата звернення 12.03.2023). URL: [https://boi.org.ua/files/x0/zm/rules%20of%20procedure_boc%20final_2023_\(ukr\).pdf](https://boi.org.ua/files/x0/zm/rules%20of%20procedure_boc%20final_2023_(ukr).pdf)
7. Офіційний сайт Ради бізнес-омбудсмена. Зміни до регламенту (дата звернення 12.03.2023). URL: <https://boi.org.ua/publications/news/1530-zmini-do-reglamentu/>
8. Литвиненко В.В. Рада бізнес-омбудсмена як суб'єкт позасудового розгляду скарг платників податків. *Право і безпека бізнесу*. Збірник наукових статей студентів денної форми навчання, які здобувають освітній ступінь магістра за спеціальністю «Право» спеціалізації «Фінансове право», «Правове забезпечення безпеки підприємницької діяльності». К., ДТЕУ. 2022. Ч. 1 С. 12–18.
9. Результати власного розслідування Ради бізнес-омбудсмена 10.03.2023. URL: <https://boi.org.ua/publications/news/1533-rezultati-vlasnogo-rozsliduvannya-radi-biznes-ombudsmena/>
10. Проблемні питання виконання судових рішень про зобов'язання податкового органу зареєструвати податкову накладну. URL: <https://armada.law/blog/problemni-pytannya-vykonannya-sudovykh-rishen-pro-zobov'yazannya-podatkovogo-organu-zareyestruvati-podatkovu-nakladnu/>
11. Офіційний сайт Ради бізнес-омбудсмена. Звіти. URL: <https://boi.org.ua/reports/>
12. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
13. Про затвердження Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та їх розгляду контролюючими органами: наказ Міністерства фінансів України від 21.10.2015 № 916. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1617-15#Text>
14. 5 місяців війни: Як Рада бізнес-омбудсмена допомагає підприємцям долати нові виклики. Юридична газета Online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/5-misyaciv-viyni-yak-rada-biznesombudsmena-dopomagaє-pidpriemcyam-dolati-novi-vikliki-.html>
15. Офіційний сайт Ради бізнес-омбудсмена. Послуги Ради бізнес-омбудсмена доступні на порталі Дія.Бізнес. URL: <https://boi.org.ua/publications/news/1528-poslugi-radi-biznes-ombudsmena-dostupni-na-portali-diya-biznes>
16. Офіційний сайт Державної податкової служби України. Комунікаційні податкові платформи в регіонах 04.08.2022. (дата звернення 12.03.2023). URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/603488.html>
17. Відбулось засідання представників ДПС та Ради бізнес-омбудсмена. Державна податкова служба України. 2022. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/618811.html>

18. Вісник ЄБРР щодо юридичних та регуляторних питань для малих і середніх підприємств листопад, Випуск 1 https://businessguide.ebrd.com.ua/storage/uploads/b_i_page_translations/9cc684da9d73ca5c799c1f709c430480.pdf

19. Вісник ЄБРР щодо юридичних та регуляторних питань для малих і середніх підприємств. Січень, Випуск 2, https://businessguide.ebrd.com.ua/storage/uploads/b_i_page_translations/3bf5a58384666d2b652ec426f3c90340.pdf

20. Представники ДПС та Ради бізнес-омбудсмена обговорили формати подальшої співпраці. Державна податкова служба України. 2022. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/602744.html>

